

Саша Антонијевић, свештеник

ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У МОРАВСКОЈ

прилог за црквену историју

Моравска, наследница некадашње Велике Моравске, данас је саставни део Чешке Републике. То је територија слична нашој Шумадији, благо брдовита, са пуно река, плодних њива и старих шума. Моравску краси и велика река Морава.

Насељавају је Чеси (многи од њих за себе кажу да су Моравци), нама Србима традиционално блиски словенски народ. Путник намерник из Србије тамо никако не може да остане гладан и жедан, јер је хлеб – хлеб, а вода је вода.

Хришћанство је у Моравску у првом миленијуму дошло и са истока и са запада, само што су мисионари из Источног Римског царства били слободни од многих заблуда, и самим тим донели су Словенима Блугу вест на разумљивом језику, те писмо које је нашим прецима отворило путеве опстанка, равноправности и цивилизације. Насиљем оних који су долазили са запада, православни и словенски епископи и свештеници прогнани су из чешких земаља.

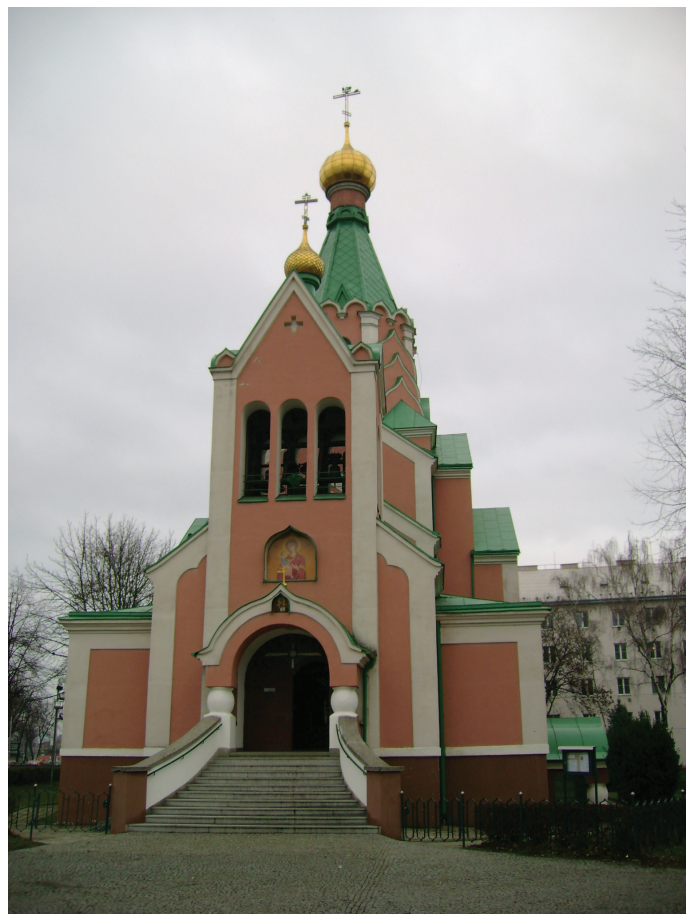
Тежња ка Православљу је остала очувана у чешком народу, што је довело до појаве Хуситског покрета, који је био изузетно јак и широко прихваћен од народа. Цариградски патријарх је 1451. године примио делегацију Чеха, и према историјским изворима, да није било опсаде и пада Цариграда 1453. године, Хусити би и званично постали део Православног света. Овако, након великог пораза на Белој Гори 1625. године (понекад се могу пронаћи паралеле са српским Косовским бојем), чешке земље су окупирани од Аустрије и римокатоличке цркве као државне вере.

Враћање православлу у чешким земљама почело је током XIX века, првим корацима које су начинили Руси. Страшни Први светски рат, па револуција и грађански рат у царској Русији, довели су Руску цркву у положај прогоњене цркве као у првим вековима хришћанства.¹ Тако су православни у чешким земљама, након Великог рата, своје погледе усмерили ка Српској цркви. У Српској Православној Цркви православни у чешким земљама су добили Мајку Цркву, која им је хиротонисала епископа Горазда, и прихватила све који су се вратили у окриље Цркве која је истим млеком дојила своје верне, као у време Свете браће Ђирила и Методија. Устројена је епархија, и православни верници у чешким земљама су могли да рачунају на братску помоћ Српске цркве и српских архијереја.

У Моравској је био центар живота православне цркве у чешким земљама између два рата. Читаве римокатоличке жупе, заједно са својим парохијским свештеником враћале су се Православљу. Једна од првих таквих парохија, која је смогла снаге да подигне своју православну цркву, била је православна парохија у месту Худобин. Ту је 1923. године српски владика Доситеј Васић, заједно са чешким владиком Гораздом, осветио велику православну цркву. Ова парохија је имала веома плодотворан живот, јер је ту било стещиште окупљања православне омладине,² православних интелектуалаца, и верника жељних активног парохијског живота.³

Временом, православни верници су се организовали, и сваке године подизали по неки православни храм. То је био истински подухват, с обзиром на велику економску кризу, и окружење неблагонаклоних римокатолика који су били на власти.

Колико је био битан живот православних у Моравској за чешко-моравску епархију између два рата, може се видети из чињенице да је владика Го-

разд већи део свог архијерејског рада провео са православнима у Моравској, иако је центар политичког, културног и привредног живота у Чехословачкој био у Прагу.

Живот православних све до немачке окупације текао је својим нормалним током, а када је домовини запретила опасност, православни су јавно позивали на одбрану. Ту родољубивост, и оповргавање истиности нацистичке идеологије, фашистички окупатори им нису опростили. И док су се у окупираној Чехословачкој по римокатоличким црквама молили за Хитлера, сваки већи верски скуп православних постајао је и национална манифестација чешког народа.

Страдање Православне цркве у чешким земљама 1942. године није мимоишло ни Моравску. Владика Горазд, свештеници, верници из Прага, који су помагали сакривање чехословачких падобранаца, били су убијени или одведени у концентрационе логоре где их је чекала страшна судбина. Сви православни свештеници и у Моравској били су ухапшени и одведе-

ни у Немачку на принудни рад. Цркве су затворене, а црквена имовина је заплена од стране Гестапо-а. Православна црква чешких православљаца под српском јурисдикцијом званично је забрањена од немачких власти.

Крај рата донео је ослобођење, повратак свештеника и обнављање литургијског живота. Обновљена је и чешко-моравска епархија, а даљи ток необичних догађаја довео је до промене јурисдикције са српске на руску. Временом, Руска црква је православнима у

Чехословачкој дала аутокефалност, што је даље проузрковало да Моравска постане посебна дијецеза у односу на Праг и Чешку у ужем смислу речи. Епархија је названа Оломоуцко-Брненска, обзиром да су ова два града играла велику улогу у животу Моравске, а и саме православне цркве у Моравској. Седиште епархије је установљено у Оломоуцу, иако је Брно највећи и главни град Моравске.

Послератни полет није дуго трајао, јер је 1948. године дошло до промене власти у Чехословачкој, и нов комунистички режим стаљинистичког типа није био благонаклон према верујућима. Педесетих година епархија је остала без епископа, а катедрa није попуњавана све до почетка осамдесетих година. Свештеници и њихове породице били су под сталним притиском. Свештеничке супруге су губиле посао или су биле дискриминисане на послу, док се догађало да деца буде забрањено студирање због очевa. Често је свештеницима нуђено да пређу у државну службу, а није била реткост и да буду хапшени. Сви епископи, професори и свештеници на вишим положајима морали су да потпишу верност социјалистичкој држави Чехословачкој.

Лагане промене наступиле су осамдесетих. Појавили су се, после 22 године празне катедре, епископи постављени за Моравску, па нови свештеници, те нови талас верника. Падом старог режима 1989. године, без крви и рата, наступило је ново време за чешко друштво. Чешка је почела да, бар делимично, заузима место које јој је припадало у привредном свету. Тај економски напредак привлачио је многе досељенике из Украјине, Русије, Белорусије, Румуније и ратом захваћене Југославије. Већина тих досељеника били су православни хришћани. Чак су и Грци који су се доселили у Чешку педесетих година након изгубљеног грађанског рата (то су били припадници партизанског комунистичког покрета, и чланови њихових породи-

ца), напрасно постали свесни својих православних корена. Многи римокатолици су у Православљу препознали веру својих предака, тако да је православна Црква у Моравској – највише секуларизованој држави у Европи, доживела неку врсту обнове крајем прошлог и почетком овог века. Томе је доста допринео и огранак Православног богословског факултета у Прешову (источна Словачка где има више православних хришћана) који је отворен у Оломоуцу. Овај факултет допринео је да ова епархија добије доста образованих и ревносних свештеника и верника.

Главни проблем остао је недостатак манастира и монаха (монахиња). Из тога је произлазио и проблем недостатка домаћих кандидата за епископе. Политика социјалистичке Чехословачке била је да се стари манастири затварају, а да се нови не отварају, као последица великог сукоба са Ватиканом. Политичке промене донеле су слободу, али је остало да православни у Моравској немају традицију у монаштву. Саграђено је неколико манастира, међу којима су најбитнији женски манастир у Виљемову и мушки манастир у месту Груба Врбка – родном месту Светог мученика Горазда чешког.⁴

Црква у Моравској користи оба календара. Још је владика Горазд добио благослов од Српске цркве да православни Чеси могу да користе грегоријански календар. После рата донекле се променила ситуација када су дошли волињски Чеси, а од политичких промена деведесетих ситуација се веома променила. У Чешку се, привремено или за стално, доселило много Украјинаца, Руса, Срба, Румуна и Бугара. Тамо где има пуно досељеника који су навикли на јулијански календар, као што је случај у Брну, локална црква се придржава тог календара. Тамо где су Чеси већина, црквене општине и даље служе по западном календару. Ин-

тересантан случај збио се у једној мањој црквеној општини. Свештеник је нагињао ка јулијанском календару, али је поштовао традицију и жељу већине својих парохијана, те се служило по грегоријанском календару. Пре неколико година доселила се једна српска породица која је почела редовно да долази у цркву. Око Божића су подигли грају како Божић треба да се служи 7. јануара, а никако 25. децембра када славе римокатолици. Успели су да направе такву атмосферу, да је црквена општина прешла на јулијански календар.

Није прошло неколико месеци, ови српски супружници су се развели, и никада се више нису појавили у овој цркви.

Данас, црквени живот у Моравској има неколико целина, које се међусобно прожимају. Најпре, то је православна заједница у Брну у коме је подигнута црква још у време владике Горазда. На добијање дозволе од градске власти дуго се чекало, и добијена је тек када је инж. архитекта Петар Левицки прилагодио спољашњи изглед храма стилу који су градске власти тражиле. То је једини православни храм који је пројектован у стилу конструктивизма-функционализма, стилу који је био карактеристичан за двадесете и тридесете године двадесетог века.⁵ Пројекат за храм урадио је архитекта В. Славичек, а главни ктитор била је верница Правомила Студена.⁶ Подизање храма на Шпилберку у Брну, великом универзитетском и индустријском центру био је показатељ живости и истрајности тамошње православне заједнице. Храм је освећен 1931. године, и на његовом освећењу су били, осим епископа Горазда, и српски митрополит Јосиф и руски епископ Сергеј, отац Јустин Поповић и Алексиј Карпаторуски. Храм је посвећен Светом Вацлаву.

Другу целину представљају парохije по мањим местима по Моравској, које су биле црквено веома активне у време владике Горазда, и у којима су махом подигнуте цркве у руско-византијском стилу током међуратног периода (а започете су завршене одмах после рата). То су места попут Худобин, Ржими-

су места: Уничов, Шумперк, Острава, Опава, Сухдол на Одри, Простјеров и друга, а у јужној Морави око Брна: Доњи Коуниц, Лихлава, Олбрамовице и

Знојмо. У тим местима су до краја рата већинско становништво били Немци, који су као и наши банатски Немци, били испраћени ка онима за које су се борили. У овим новоформираним црквеним општинама православни су се сналазили на различите начине да себи обезбеде простор за богослужење. Понегде су подизали своју цркву, понегде су добијали на коришћење бивше римокатоличке храмове под условом да их одржавају (пример Доњи Коуниц), а понегде су користили преуређене зграде (тако су у Олбрамовицама преуредили канцеларијске просторије бивше полицијске зграде).

Четврту целину чини прелепи град Оломоуц. Оломоуц је некада био главни град Моравске, а данас је универзитетски и туристички центар. У самом граду, поред реке Мораве, саграђена је православна црква посвећена Светом Горазду, ученику Светог Методија. Цркву су 29. маја 1939. године осветили српски митрополит Доситеј Васић и чешки епископ Горазд. Црква је подигнута на тргу који је тада носио име југословенског краља Александра Првог Карађорђевића. Цркву је изнутра живописао њен пројектант, свештеник Всеволд Коломацки, држећи се представа из Старог и Новог завета, али и из историје Чеха, Руса, Срба и Бугара. Од српских светитеља насликани су Свети Арсеније, Свети кнез Лазар, Свети Симеон, Свети Сава, Свети Стефан и Свети Василије. Под Свети престо стављене су мошти српског светитеља архиепископа Арсенија.

По писању српске црквене штампе, освећењу је присуствовало око 8000 људи.⁸ То је била не само верска, већ и дискретна национална манифестација, у време немачке окупације, јер је у литијама било и много омладине обучене у народну ношњу. Беседио је митрополит Доситеј на чешком језику, а после Свете Литургије дељене су иконице Светог Саве.

Данас је Оломоуц седиште епископа, а наведена црква је катедрална црква.

За српске вернике Оломоуц је веома битан, јер се тамо налази и српска капела у којој су положене кости Срба страдалих у Првом светском рату. Мало је позна-

це, Стржеменичко, Тржебич, Кромержиж и други. Како је у неком месту у Моравској тада била подигнута црква, тако се црквени живот у том месту развијао пуним интезитетом и број верника је стално растао. Писао је владика Горазд Светом Синоду Српске цркве: „Народ има прилику да види на своје очи, како изгледа Црква Православна, и не верује после тога већ клеветата непријатеља, већ прави за себе свој сопствени поглед – Православљу симпатичнији. Осим тога, где је храм, тамо расте ауторитет Цркве, јер народ задобија поверење, да њена егзистенција је осигурана.“⁷

Трећу целину представљају православне црквене општине које су настале после Другог светског рата, досељавањем волињских Чеха из Украјине. То

то да су у току Првог светског рата на територији Аустроугарске формиран концентracиони логори у које су затварани заробљени војници и, што и после оволико времена не изненађује, само српски поробљени цивили. Ти логори су били зачетак на који су се Нацисти само надовезали у Другом светском рату. Довођена је српска нејач из различитих српских крајева: из Херцеговине, Црне Горе, Босне, Мачве, Шумадије... Присилно су одвођени у логоре, где су остављани на голој земљи да ту временом умиру од глади и болести. Исцрпљивани су на влажном и мочварном земљишту слабом исхраном, очајним условима живота и без лечења. Било је и мучења и убијања. Остало је забележено да је најстарији страдалник био један деведесетдвогодишњи православни свештеник, а најмлађи који је умро у логорима био је унук овог свештеника, који је имао само осам година.⁹ На територији данашње Чешке леже кости око 16000 Срба, а од тог броја њих око 1300 је страдало на територији Моравске. Још 1921. године српски епископ Доситеј нишки је долазио на војничко гробље у Оломоуцу да држи парастос српским страдалницима. На гробље је представник Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца положио венац са тробојком и натписом: „Благодарна отаџбина својим неумрлим синовима на чијим

мукама почива слобода и величина њена.“¹⁰ Новоподигнуту капелу је 11. јула 1926. године освештао епископ чешко-моравски Горазд. Пројектант капеле био је архитекта Хуберт Ауст. Капела је била осликана фрескама словенских светитеља, а кости око 1300 војника страдалих на територији Моравске биле су пренете у крипту испод капеле. Изнад улаза у капелу стоје крупна слова у два реда: „ВЕРНОСТ ЗА ВЕРНОСТ, ЛЈУБАВ ЗА ЛЈУБАВ“.

Православни Чеси су често у овој капели служили Свету Литургију и парастосе, а сви Срби који су долазили у ове крајеве прво су обилазили своје сународнике који су овде почивали.¹¹ После другог светског рата ситуација се драстично променила. Нове југословенске власти су брзо заборавиле српска војничка гробља, како у земљи тако и у иностранству. Капела је била власништво Краљевине на територији коју је Чехословачка поклонила својим савезницима да сахране своје страдалнике, што је онемогућавало локалне Чешке власти да сами предузимају нешто око одржавања и уређења капеле. Градске власти Оломоуца су осамдесетих година покушавале да реше то питање са југословенском амбасадом, али су остајали без одговора. И покушаји у време „скраћене“ Југославије, деведесетих година, нису завредели пажњу „наших“ дипломата. Последњих година капела је постала тема разматрања у локалној скупштини Оломоуца, јер су капелу узурпирали наркома и бескућници. Капела је свуда ишарана графитима, крст, Господње и Богородичине фреске само се назире, а фреске словенских светитеља оштећене су и исписане графитима. Неке чудне особе изгледа да у предворју капеле и станују, а крипта са костима је зазидана и затворена гвозденим оградом. На крову капеле расте дрво, а неозбиљни људи су окачили лимену мачку и мачора. Од српских ознака остале су само речи: „ВЕРНОСТ ЗА ВЕРНОСТ, ЛЈУБАВ ЗА ЛЈУБАВ“.

Напомене:

¹ Српска Православна Црква, српски народ, краљевска породица Карађорђевића и влада Краљевине, веома су болно доживљавали страдање Руске цркве и народа, те су се трудили да у оквиру својих могућности помогну прогнаним Русима и клирицима Руске цркве. Тако је на српској територији паралелно постојала Руска Загранична Православна Црква, руске војне јединице и војне школе, руске цивилне школе, руска административна управа, итд.

² Тада је организована православна омладина у удружење под окриљем цркве, и њене активности трају до данашњих дана. Млади православни хришћани се друже, заједно посећују парохије и активно учествују у њиховом евхаристијском животу.

³ Добрим делом за све то је био заслужан и парохијски свештеник Јосиф Жидек, добитник ордена Свеог Саве.

⁴ У манастиру у Виљемову пребивају монахиње из Румуније. Било је позива да ту дођу монахиње из Србије, али су Румуни били предусретљивији на позив за мисију. У манастиру Светог Горазда у месту Груба Врба борави само викарни епископ Јоаким.

⁵ „80. vyročí katedrálního chrámu sv. Václava v Brně“, *Hlas pravoslavi* 6 (2011), 26.

⁶ Prot. Libor Raclavski, „Vyročí 80. let sveceni chrámu sv. Václava v Brně“, *Sul zeme* 2 (červen 2011), 17.

⁷ Исто.

⁸ „Православна Црква у Чешко-Моравској“, *Хришћанско дело* 4 (јули-август 1939) 305.

⁹ Кеџман, Виолета, „Очување српске историје у Јиндриховицама“, *Православље* 971 (1. септембар 2007), 34-35.

¹⁰ Шести поверљиви извештај владике Доситеја упућен из Прага Светом Синоду Српске православне Цркве 6. маја 1921. године. Син. Пов. Бр. 579 од 22. маја 1921. године.

¹¹ Након Другог светског рата православни Чеси сваке године испред Капеле држе парастос овде сахрањеним Чесима.